

Јована С. Анђелковић Милошевић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
ORCID 0000-0002-8331-7585

ИМА ЛИ ЗИМЕ У ГРОБНИЦИ И ЗА ГРОБНИЦУ ЗА БОРИСА ДАВИДОВИЧА ДАНИЛА КИША?²

Анализа *Гробнице за Бориса Давидовича* у оквиру овог истраживања полази од методологије метеопоеетског читања, а која се односи на препознавање улоге метеоролошких, овде зимских, литерарних знакова у контексту грађења поетике дела. С обзиром на то да се у развоју модернистичког романописања, особито код Андрића, представа зиме издвојила као специфичан књижевни простор за кодирање епистемолошких, онтолошких, идеолошких знакова епохе, пратићемо како се у овом Кишовом делу статус зимске парадигме задржава, но, сада, а у складу са епохалним померањима, семантички и симболички шири, како би на померања и указао. Стога, истраживање ће настојати да покаже раскривање зимског поетичког кода у моментима њеног оприсутњења у одсуству (у домену метатекстуалности и почетка текста) и укидања у оприсутњењу (у домену текстуалности, прецизније, на рубовима текста). Ту ће се, у метеопоеетици романа, препознати поетика Кишовог дискурса, а посредством увиђања да се зима, када се у тексту објављује, увек препознаје као чинилац специфичног тројединства зима-смрт-логор.

Кључне речи: метеопоетика, зима, завејавање, *Гробница за Бориса Давидовича*, тоталитаризам, логор, смрт

1. *За што зимом читати Гробницу?*

Посезање за аналитичким приступањем роману *Гробница за Бориса Давидовича* из контекста метеопоеетског читања произилази, пре свега, из истраживачких побуда да се одговори на књижевнотеоријски херменеутички изазов: читати и схватати литературу из ње саме, онако како она сама себе схвата (Bošković 2004: 8), тумачити текст из онога што он собом крије и раскрива, из симболичких корена његових присуства и одсуства. Тежићемо, стога, да у присуству (како исписаном, сасвим присутном, те прикривеном) и у одсуству (исто тако присутном, премда мистификованом до граница наговештаја, одблесака) зимских

¹ jovana.andjelkovic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање спроведено у раду финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада истраживача на акредитованим високошколским установама у 2025. години број: 451-03-136/2025-03/ 200198).

парадигматских конституената, односно, метеоролошких знакова њених, сагледавамо начине на који искрсавају (метео)поетичке особености Кишовог романа, те напослетку, како посредством њих постаје „оно заклоњено (идеолошко, метафизичко) непосредно приступачним и видљивим” (Bošković 2004: 227). Како бисмо се кроз текст кретали постепено ка истраживачком циљу, потребно је, најпре, указати и на начин и смисао метеопоетског читања.

(Метео)поступак приступа роману значио би следеће: зимски парадигматски знакови морали би се најпре препознати у тексту, издвојити из њега, демистификовати, међусобно увезати, те тако увезани указати собом на наднаративно присуство једне, назваћемо тако и покушати да до краја тај назив оправдамо и задржимо, зимске (мета и метео) поетике. На тај начин увидели бисмо како зима, откривајући се посредством сопствених семантичко-симболичких знакова, искрсава из романа попут неке засебне (испрва самостално, парадигматски творене, а онда у роман фрагментирано инкорпориране) приче³, што би могао бити аргумент њеног (метео)поетичког присуства и пре творења литерарног света *Гробнице*, те и њеног поетичког удела на литераризовање света *Гробнице*.

Покушајмо најпре да растумачимо иницијалну апорију до које долазимо покушајем да метеопоетски читамо роман: зима *Гробнице* постоји пре и изван самог романа? Уколико полазимо од потврђивања овог хипотетисања, а то смо, уосталом, и поставили пред собом као задатак, онда морамо из романа „извести” знакове зиме, покушати доћи до примарне зимске парадигме, система односа тих знакова који су их првенствено, прероманескно, увезивали показујући их тако елементарним компонентама једне више инстанце, поетике зиме, те покушати, из зимског поетичког контекста, опет растумачити (метео)смисао и (метео)симболику текста, а посредством увида у значење њеног фрагментарног, на махове искрсавајућег или наговештавајућег, присуства у тексту и, још даље, одсуства из истог. Да сажмемо и изведемо истраживачки херменеутички подухват – из *Гробнице* градићемо поетику зиме и онда се њоме вратити тексту како бисмо зимом одредили поетику *Гробнице*. То би, заправо, био наш одговор на хипотетички постављено питање поводом смисла покушавања метеопоетског читања романа. Но, већ се овде намеће следеће питање које би почетак овог истраживања, његову намену, повезало са његовим крајем, закључцима: зашто баш зимом (у односу на остала, тј. на укључивање свих осталих годишњих доба у анализу) тумачимо баш Киша?

У односу на романописање које је претходило Кишу, при чему пре свега мислимо на Андрића, те и Црњанског, а где би учесталост зимских литерарних представа сама по себи била позив читаоцима на промишљање о значају њиховом за тумачење прикривеног (идеолошког,

3 Блиско оном смислу којим је Драган Бошковић (2004: 227) одредио симболичке приче *Гробнице*: „[...] приче које приповедају симболи. Симболичке приче се опиру темпоралности приповедања и сужејном склопу, чинећи роман слојевитијим и учвршћујући га на симболичкој вертикали...”

метафизичког) метатекста, та се фреквентност у *Гробници* губи (до те мере да ћемо се у овом раду позабавити и питањем има ли зиме у Кишовом роману). Но, упрти аналитички поглед у роман не значи само питати се како и зашто нечега има, већ, а можда и пре, зашто нечега нема (уколико је, наравно, одсуство нечега градивна јединица поетике), да ли то „немање” само по себи нешто значи, те, напослетку, а из тог напослетка наше истраживање и треба да почне, како је и зашто зима увек најснажније присутна онда када долази кроз наговештај, онда када је присутна најмање. Ту се сукобљавају квалитативно и квантитативно романескно оприсутњење зиме као симболичког кода за демистификацију *Гробнице*, с обзиром на то да је она квалитативно (у смислу потентности значења) најприсутнија онде где је квантитативно најмање има. Говори ли нам то понешто о Кишу као аутору? Зато баш зимом, јер је *џошово* нема, поетички декодирамо баш Киша, чији се литерарни потенцијали највише пробијају из *џошово* ништавила.

2. Искрсавање поетике зиме из метатекста Гробнице: има ли зиме у Гробници?

Како смо у уводном сегменту истраживања извели апорију из које оно полази, а поводом *џошово нејприсутства* зиме у *Гробници*, овде ћемо пре свега посезати за питањима значења њеног одсуства, те за знаковима који ју, одблесцима, оприсутњују као поетику метатекста и метеопоетику текста, с обзиром на то да одсуство има симболичку улогу само када се нешто оприсутњује кроз одсуствовање. Где, пре свега, читамо оприсутњење одсуства зиме? Одговор на ово питање можемо испрва потражити у оквирима присуства неке више текстуално-симболичке инстанце, неке метатекстуалности, која би собом перманентно произвела читалачко очекивање закључности, растумачења поетике метаприче у зимским представама. И ту херменеутичка игра очекиваних присуства и изневеравајућих одсуства (који значе баш тиме више и значе даље) почиње да гради метеопоетику романа.

Та би се метатекстуалност могла препознати у наднаративној игри смењивања годишњих доба, наизглед тако логичној, неигривој, објективној истини природе, али оној коју Киш користи са једном, а што је његова ауторска аутентичност, хуманистичком намером: како би у њу укупчао апорије, пукотине те логичке датости, те из истих изводио демистификације истине (онога што је прихваћено као оно што јесте, дато по природи ствари). Не звучи ли ово сасвим познато? Мора бити уколико је израз аутентичности, стваралачког идентитета аутора. Наиме, није ли се у овој игри де/мистификација могао лако препознати, у контексту тумачења поетике Кишовог романа, поступак де/кодирања и де/конструисања наратива историјског сведочанства⁴, те историографског дискурса

4 На наративну природу историје указује то да „један историјски догађај није само оно што се догађа већ оно што може бити испричано, или што је већ испричано у летописима или легендама” (Riker 1993: 218).

уопште? Нимало случајно, Кишова метеопоетика поиграће се са истим обрасцима, парадигмама, истинама, са којима кокетира његова поезика (његово књижевно биће, уопште). Но, да ли је финале игре исто? Зарад указивања на суптилне диференцијације које се читавају из метеопоетског приступа тексту, поћи ћемо од претходно уведене метатекстуалности, односно, од њене примарне атрибуције *суморношћу*.

Наиме, почетном приповедачком инсистирању на суморности смене годишњих доба сасвим кореспондира потоње грађење прича овога романа, с обзиром на то да се фабула сва развија у њиховим сменама, у, прецизније, тој суморности⁵. То је тако суптилно, атмосферолошко оприсутњење радње кроз знакове годишњих доба, које може одавати следеће: да је сасвим логична, по природи предодређена, (за) дата и циклична, стога суморна⁶, смена годишњих доба, неприкосновена истина природе и, уз баш таква одређења, природни оквир свеукупне догађајности у литераризованим представама (пост)хуманитета. Пре него се фокусирамо на овде покренута питања садржаја и смисла те суморности, покушајмо да се из, овде већ уведеног, метео-садржаја метатекста (суморна смена годишњих доба) увежемо са примарним проблемом поезике *Гробнице*, те на тај начин потврдимо релевантност и истакнемо потребу даљег инсистирања на метео-анализи.

Таквом уведена, истина природе би требало да, наслутићемо, претпостави собом једну исто тако неприкосновеношћу детерминисану истину историјског дискурса. Зато је, сматрамо, тој атмосферолошкој суптилности присуства суморне смене годишњих доба придодато, истовремено, ригидно, документарно грађење наратива као судског извештаја у којем су датуми (изузетно важни као знаци распознавања присуства годишњих доба, као они који маме и иницирају метеопоетско читање) конститутивни елементи који одају тачност, прецизност, истинитост његову. Но, да спецификацији датума није улога литерарно произвођење документарности колико да та документарност буде дата како би изнутра била подривена, у доменима целокупног њеног семантичког иницијала (прецизност, истинитост, неприкосновеност), сведочи пукотина у кружници. Та се пукотина управо препознаје у метеопоетској игри присуства и одсуства зиме, могућности и немогућности затварања, игриности опстајања тоталитета кружнице као симболичког кореспондента цикличности, суморности природе и истости, суморности у понављању

5 Овде, свакако, треба узети у обзир семантички комплекс који асоцијативно произилази из семе *суморности*: истост, понављање, обнављање, тоталитет и сл.

6 Семантичка увезаност суморности и цикличности није произвољно, или само читалачки изведен закључак из значењских додиривања, с обзиром на то да је симболички снажно оприсутњен у тексту онда када о суморности први пут промишља, нимало случајно, Хана Кшижевска, литерарно отеловљење потребе за истином, покрај воденичког точка: „Ту крај ислужене и труле воденице Багрјанових, гледајући како вода односи жуто лишће, мора да је размишљала о суморној пролазности годишњих доба.” (Киш 2022: 11) *Ислужености и трулости*, атрибуције круга, безмало су литерарно оглашавање хуманистичке потребе за променама у читању и грађењу историографског наратива и историјског дискурса, како би хуманитета уопште и било.

историје. Односно, да будемо прецизнији, та поетика метатекста (расцеп у суморној смени годишњих доба) и метеопоетика текста (финале наратива у месту расцепа, у зиму) *Гробнице*, из којих извире пукотина, није дата као доказ немогућности опстајања тоталитета и његових садржаја. Да је тако, Киш би већ ту, раскривши пукотину (а посредством литераризације присутне/одсутне зиме), сасвим испунио свој књижевно ангажовани хуманистички задатак⁷ и даље исписивање прича у којима се, флоскулаично речено, природа понавља, историја понавља, не би имало никаквог смисла уколико се, дакле, изван тог тоталитета историје може постојати. Баш у овом контексту, где се раскрива хуманитет, али не као дата могућност избора, већ као, и то баш када је готово немогућ, *жотшово нишија*, примарна, примордијална потреба, метеопоетски контекст метатекста игра своју најзначајнију улогу у тумачењу Кишове поетике. У том је контексту исписан целокупан садржај поетике зиме, коју ћемо сада настојати да декодирамо.

Има ли зиме у *Гробници*? Уколико узмемо у обзир причу о годишњим добрима, метатексту који је овде оквир приповедања/сведочења, те то да смо поетичку зачкољицу тог метатекста наслутили у расцепу у суморности, а поводом недостатности зиме (она се, тумачићемо у наставку, укида оног тренутка када се објави на рубовима прича, на месту објаве смрти), најпре морамо покушати да раскријемо да ли се и где та недостатност зиме уприсутњује као поетичка категорија. Дедуктивно закључујући, зима се већ испрва раскрива у одсуству – о њој се не говори, она се физички, на плану текста, не уприсутњује (текст се, наизглед, ни на једном месту не раскрива кроз конституенте зимске парадигме⁸).

7 „Нужност литерарног ангажовања, Кишовим очима виђено, намеће се историјско-политичким контекстом и екстремним негирањем хуманитета у 20. веку. Историјско-идеолошке мотиве за симболички ангажман Киш налази у концептуалном истребљењу људи, историографском фалсификовању историјских чињеница, екстремно нехуманим политичким системима, у идеолошком слепилу француских левих интелектуалаца, епохалним идејама несазнатљивости и нестанка човека са историјске сцене, релативизованом моралу постструктурализма, у прикривеној или раскривеној вези између домаћих писаца и политичког система.” (Bošković 2009)

8 И, када их има у тексту (осим у случајевима где имају улогу документовања смрти, о чему ће касније бити речи), знакови зимских представа увек су скопчани са нестварним просторима садржаја прича: у „Механичким лавовима” *стигуна* ноћ и *хладна* соба (Kiš 2022: 31) успостављају ониричке координате (Чељустниковљев сан), док је трансцендентална позиционираност зиме у слици старице која се пробија кроз *снежну вејавицу* како би пољубила руку Блаженог (2022: 40) само део представе реставрације цркве, односно, графикон који има своју улогу на позорници хладне цркве на којој се играју религије, чији је зима трансцендентални оквир. У причи „Гробница за Бориса Давидовича” слављење Богојављења, зимског празника, када је кнез Вјаземски из *ледене* воде изронио сребрни крст, Христово знамење (2022: 70), указује на хришћански дискурс у којем зима одише метеотрансценденталним набојем. Но, то време у којем је зима у снажној корелацији са религијом, смештено је у прошлост, време пре Новског, пре *Гробнице*, односно, пре времена које гради њену поетику за нову епоху. Смештање тренутка свадбе са Зинаидом Михајловном у зиму повлачи собом, опет, контексте изван реалија: сва је церемонија обележена *бледилом* и *белилом* (2022: 81), а који овде означавају магновење потирући границу између реалитета

Међутим, зима се, сагледавајући из домена метатекста, метафизички подразумева, што нас, једним делом, и нагони на то да о њој, а поводом овога романа, промишљамо. Претходно најављена важност датума као знака за распознавање смене годишњих доба у тексту (и смене догађајности текста у годишњим добима) сведочи о једном неприсутном, а метафизичком, кодирању зиме у метатекст: рачунање времена, односно, детерминација апстрактне категорије времена датумом, која је имала улогу да деапстрахује, пружи времену координате стварног, истинитог, да га категоризује као парадигму успостављања живота у новом идеолошком и онтолошком систему, свој почетак нашло је у зими. Зима постаје, тако, означавањем почетка временитости, садржалац почетка и то почетка бивања у историјском дискурсу⁹, који опет, собом, означава почетак бивања у тоталитету јединствене истине из које (*џошово*) нема изласка. То метафизичко успостављање зиме и почетак почетка из зиме протолошка је прича о почетку мерења времена од Христа (отеловљење Христа смештено је у зиму), о почетку времена уопште с обзиром на то да „може бити измерено само оно што, на неки начин, јесте” (Riker 1993: 15). Дакле, тај је почетак хришћански у онтолошком, а евроцентричан у идеолошком смислу (премда, сматрамо, не би било велике погрешке и обрнути атрибуције). Зима, тако, и не уприсутњујући се у тексту, постоји као оквир оквира, с обзиром на то да се њоме успоставља метатекст – догађање историје, суморна смена годишњих доба; неприкосновеност истине природе/историје; тоталитет (метафизичке, идеолошке) кружнице. Тако, зима, и када је физички (текстуално, опипљиво у смислу читљивог) неприсутна, раскрива оно скривено не само текста (о чему ће бити речи касније, јер, ипак, у тексту постоје знакови њеног распознавања и онда када је нема), већ и метатекста који ју метафизички успоставља. Симболичко-семантички потенцијал зиме као „празног места” овде је следећи: она је могућност спознаје идеолошке сврхе и позиционираности у идеолошком систему нечега што бисмо само

свадбе и слутње смрти, односно, простора иза ње. Овде, дакле, зима отвара трансценденталне просторе у којима реалитет губи свој статус: „Због температуре од неких тридесет целзијуса испод нуле, инструменти имају чудан, напукао звук, као да су од леда.” (2022: 82) Дакле, текстуално експлицирана објава знакова зимских представа увек је, а ово су неки од примера који о томе извештавају, повезана са трансценденталним садржајима њеним, премда, и што је најважније истаћи, су они померени у просторе *иза* и времена *пре*. Места за такву зиму у *Гробници* нема, она поетички реферише о новом добу где нема места обожењу, бар док се у њему поново не успостави очовечење, хуманитет по себи. Ова намерна неуспелост религијски конотираних зимских знакова да саучествују у грађењу метеопоетике романа сведочи о Кишовој свести да религија, у контексту револуционарне борбе коју аутор води саобразно ликовима текста, „није више адекватан циљ за тако жесток напад”, а чему је разлог константа вере која одлаже борбу, односно „да ће божја праведност једног дана, на крају времена, обезбедити да морални поступци буду награђени, а неморални да буду кажњени [...] надисторијски компензацију патње” (Sloterdijk 2013: 45–47).

9 Детерминација зиме као почека бивања у временитости важна је за тумачење Кишове поетике с обзиром на то да је „временитост услов могућности повесности, као једне времените врсте битка” (Hajdeger 2007: 40).

прескочили, с обзиром на то да га подразумевамо као природну датост (смене годишњих доба). Отуда је зима саставни део поетике *Гробнице* у смислу сагледавања у њој тоталитарног идеолошко-онтолошког преосмишљавања и уоквирења хуманитета. Оне благе диференцијације¹⁰ које се раскривају метеопоетским читањем, а чије смо увиђање у претходном сегменту истраживања изнели као један од циљева, огледају се овде у томе што се зимом открива непостојање граница идеолошког уоквиравања, с обзиром на то да обухвата не само историјску већ и природну (за)датост, истину.

Уколико је идеја о тоталитарном осмишљавању истине идеолошко-онтолошки контекст из којег се исписује *Гробница*, није ли, стога, зима метапоетички почетак почетка *Гробнице*? Дакле, њено одсуство је двоструко атрибуирано присутношћу: оно је *присућно* (метафизички) и *оприсућњујуће* (идеолошки) у метатекстуалном домену романа. У том контексту одсуство зиме, односно, метеопоетски приступ тексту који га изналази као поетичку категорију важну за разумевање дубљих слојева текста, сведочи и следеће: нешто не мора бити чак ни присутно да би било идеолошки осмишљено. Границе тоталитарне систематизације прошириле су се и на апстрактне, метафизичке категорије и тиме прогласиле епистемолошки моменат постхуманитета.

3. *Искрсавање поетике Гробнице из зиме: има ли зиме за Гробницу?*

Пошто претходно изведени закључци поводом присуствујућег и оприсутњујућег одсуства зиме произилазе из вантекстуалног уопштавања, или, можда би било прецизније рећи, из метаметатекстуалности *Гробнице*, сада ћемо истраживање фокусирати на присуство зиме у самом тексту. Настојаћемо да докажемо да текстуално оприсутњење зиме денунцира сличне истраживачке тезе, односно, да је поетика зиме која постоји изван *Гробнице* (зима као почетак идеолошког, а тоталитарног, осмишљавања хуманитета) делом инкорпорирана у роман чинећи тако његов метеопоетички комплекс. Где је зима, онда, присутна у тексту, уколико се готово не обзнањује посредством сопствених парадигматских знакова (мраза, снега, леда...)?

Њено метафизичко присуство у почетку почетка текстуалности *Гробнице* кореспондираће са њеним физичким присуством на крају сваке од прича овога романа. Не можемо избећи спомињање да Киш, дакле, и на формалном и на садржинском плану конституисања наратива користи принцип кружења, те да почетно присуство у одсуству зиме гради циркуларне везе са завршавањем сваке приче као циклуса, односно, финалним текстуалним оприсутњењем зиме. Да, најзад, пређемо на ствар: једна од изразитих блискости свих седам романескних

¹⁰ Пре него диференцијацијама, ове бисмо измене могли назвати семантичко-симболичким проширењима, чије увиђање, свакако, „не служи мистификацији него утврђивању уметничких вредности и смисаоног богатства” (Jerkov 2015: 565).

циклуса (прича) огледа се у начину на који се успоставља у њима приповедни завршетак: сваки од њих обележен је, најшире посматрано, смрћу и зимом¹¹. Првенствено, релевантност саме потребе за демистификацијом метеопоетике романа може се аргументовати, поред инсистирања на смени годишњих доба у тексту, баш овом, мање или више експлицираном, објавом зиме у привилегованој наративној позицији. Завршетак било приче, било романа, било романескног текста у седам циклуса¹², потребује увек неком поентом. Од краја, наиме, увек очекујемо да буде идејно потентан, а, како бисмо из њега, и зато је привилегован, могли читати поетику аутора/текста/дискурса. То је нарочито изражена појава у Кишовим делима: „Приповедни завршеци [...] јесу излети „изван” прича који у Кишовим романима добијају облик поенте [...] У Кишовим књигама, дакле, семантичко-формално тежиште пребачено је на крај, одакле се [...] пројектује уметничка визија света.” (Bošković 2004: 158–159) Онда можемо говорити о зими као конституенту *поенте* и *уметничке визије света* у *Гробници за Бориса Давидовича*, о њеном, дакле, привилегованом положају у семантичко-симболичком коду романа, њеном (метео)поетичком статусу, о томе да је она, између осталог, идејни садржалац текста, и на крају, о зими као специфичној нужности поетике Данила Киша. Уколико смо препознали зиму у завршецима сваке од прича (в. фусноту 11), неминовно је и раскривање њеног начина објављивања, те како је тај начин у спречи са значењем, те статусом њеним у датој јој наративној позицији.

11 „Финале” приче „Нож са дршком од ружиног дрвета” сведочи о Верскојлсовој смрти у представама изокренутог, а *залеђеног* леша, који, у функцији опомене, стоји пред логорским улазом. „Post festum” „Механичких лавова” открива да се хапшење Челустникова одиграло у јесен, премда он потписује записник, признање да је био део завереничке групе, након *три месеца мучења*, дакле, у зиму, због чега одлази у логор. У „Последњој пошти” „Магијског кружења карата” читамо да се погреб доктора Таубеа десио „једног ужасно студеног поподнева 7. децембра 1956” (Kiš 2022: 68). Што се тиче завршетака насловне приче, они као да на неколико места усмрћују Новског: најпре је послат у изгнанство почетком (дакле, у зиму) 1934, потом је поново ухапшен и одведен у непознатом правцу *током ситрашње зиме 1937*, онда „Новски нестаје из логора на тајанствен и необјашњив начин по свој прилици за време једне од оних страшних олуја” (Kiš 2002: 102), а, након што су га пронашли, он, урођен у кључалу масу, *ослобођен од хладноће*, умире *21. новембра 1937*. У „Напомени” приче „Пси и књиге”, у оквиру указивања на сличности судбина Новског и Нојмана, истиче се подударност у датумима хапшења (*у исти дан кобног месеца децембра*, у зиму), али се може претпоставити и исти дан смрти (21. новембар). У последњој причи вест о Дармолатовљевој смрти долази *крајем децембра*.

12 Приче *Гробнице* смо овде на пар места назвали романескним циклусима и због нететких жанровских одређења овога дела као романа, те, уосталом, и с обзиром на то да поднаслов гласи „Седам поглавља једне заједничке повести”. Но, не бавећи се у овом раду жанровском детерминацијом текста, претходно наведену синтагму употребљавамо пре свега како бисмо нагласили да свака од прича собом претпоставља понављање (мотива, идеја, ликова и др.), цикличност, кружност, обнављање, а све у сврху истицања јасне везе текста са метатекстом, са метеоконтекстом, са суморношћу у цикличном смењивању годишњих доба.

Оно што је испрва приметно јесте да се зима најчешће објављује као датум, да је оприсутњена тако што јој је дата, наизглед, само документарна улога, у служби конституисања сведочанства: „Михаил Хантеску умро је од пелагре у логору Известково, уочи Нове године 1941” (Киш 2022: 16); „Гоулд Верскојлс је уморен новембра 1945” (2022: 27); „А. Л. Чељустников ухапшен је у Москви, септембра [...] Тукли су га и морили током 3 месеца [...] Чељустников се најзад преломи и потписа записник” (2022: 49); „Доктор Таубе, Карл Георгијевић Таубе, убијен је 5. децембра 1956” (2022: 51); „Тај храбри човек умро је 21. новембра 1937” (2022: 102); „Последња осуда носи датум од 20. новембра 1337” (2022: 115); „Крајем децембра [...] у кући Дармолатова зазвонио је телефон” (2022: 124) [подвукла Ј. А.]. И заиста, као да се зимским датумом, којим се рефлектује документарна прецизност сведочанства, заокружује извештај о сваком од живота личности појединачних прича. У тој извештавајућој, а циклизацијској улози, оприсутњена датумом, зима затвара круг бивања, затвара гробницу објављујући се попут епитафа – финалног надгробног натписа са функцијом пуког информисања о времену окончања. Но, навикнути на Кишову семантичку слојевитост, а и из контекста инсистирања на истраживачком циљу означавања зиме као пукотине у циклизацији тоталитета чије се границе проширују у недоглед, морамо трагати и за нешто дубљим, скривенијим смислом ситуационости смештања приповедног завршетка у зиму, јер би, у супротном, она значила само затварањем, а не и расцепом. Покушаћемо, најпре (а вођени пре свега Кишовим поетичко-деконструктивним маниром: успостављање зарад подривања) са деконструисањем, посредством раслојавања, претходно изведеног закључка зима = крај = *зативарање једног за отиварање новог кружног циклуса = нейрикосновеност шоттали(шари)шетиа*.

Поменувши епитафни контекст извештаја о смрти у зиму, можемо сагледавати и како зима има везе са симболиком кенотафа у *Гробници за Бориса Давидовича*. Кенотаф је гробница за душу, грађена приликом недостатности тела умрлог, кенотаф је текст о животима оних душа које у оквирима историографског дискурса нису отеловљене, душама без лица и без гласа, па, напослетку, затварање тог кенотафа/гробнице/текста је, смештањем у зиму, и његово истовремено завејавање, брисање, нестајање. Ову хипотезу изводимо вођени асоцијативном полисемијом зиме као литерарне представе, а с обзиром на то да је у модернистичком развоју српског романа, непосредно пре Киша, као што је на почетку овог истраживања напоменуто, она представљала својеврсну метеопоетичку нужност којом су се означавали простори текстуалних празнина и метатекстуалног кода за ишчитавање епистемолошког и онтолошког статуса бивања.

Та се зима, онда, открива као (метео)поетичка нужност произишла из претходно деценијама литерарно развијаног семантичко-симболичког потенцијала њеног, како би се њоме сада, у литерарним почецима деконструкција, као догађајем завејавања нечијег живота смрћу,

мапирао простор могућности пукотине модернистичког дискурса, расцепа из смрти¹³. Да резимирамо: Киш је, може бити, послуживши се зимом као конституентом документарног обрасца (датумом којим се обележава смрт), а опет њеним претходно утврђеним значењским набојем (семантички денотат повлачи собом асоцијативне везе са утврђеним конотативним динамизмом), реконструкцијом њеном, отворио у тексту простор за деконструисање, а са крајњим циљем да се из ње објави нови говор/дискурс/поетика, нови простор за хуманитет. Стога, зима на прагу постмодерности задржава свој статус метеопоетичке нужности, но, њена сврсисходност се поступно измешта из претходног дискурса у онај за који тек треба да се изгради поетичка парадигма, а која је одговор на постојећу, идеолошку. Метеопоетички контекст романа је, онда, простор у којем се зима објављује и као друштвено-симболички чин.

Сада, када се истраживање налази на трагу увиђања улоге зиме у поетици новог доба, постхуманитета, ваља тежити постепеном раскривању њених нових значењских и симболичких капацитета. Наиме, ако је остала завејавање (остатак старог језика, јер нови језик, симболички код за изношење истина новог доба, још није изграђен), шта се у таквом њеном употребивом значењу померило да би она могла означити и пукотину у том „остатку”. Дакле, шта је са зимом у просторима раскривања нове дискурзивности, односно, шта ту и тада завејавање којим она семантички и симболички одише (брисање претходности, стварање простора белине, празнине) може да значи? Претензије аутора текста који треба да буде кенотаф за оне без лица и без гласа, за истине које нису постале званичне (отеловљујући се у историјском дискурсу) осуђене су, и то је оно што свака од прича о свом концу озваничава, на немогућност, смрт и брисање трага. Отуда потреба за изнова новом причом, временски нешто удаљенијом, а која би била понављање образаца бивања сваке која јој претходи. Наиме, свака од њих озваничиће смрт својеврсне револуционарне тежње, а све те смрти сведоче осуђеност ауторског револуционарног гласа, оних претходно поменутих претензија, на немогућност да се из понављања бивања у истом, једном, тоталном, а нехуманом, искорачи. Међутим, понављање идентичног обрасца у различитим контекстима отвара изнова и изнова исте просторе како би се у њима раскрила пукотина. Уколико је онда смрт у зиму један од шавова који доприноси истости, твори низање које је преплитање свих прича, понављање зиме на том повлашћеном завршетку, на ивицама, рубовима сваке од њих, треба да озваничи следећу истину: потреба за изнова и изнова прошивањем претпоставља да се шавом увек, у сваком од понављања, означава и истовремено неко прикривено дешавање пуцања. Стога, седмоструким завејавањем на крајевима прича аутор

13 Зима, дакле, има специфичну функцију затварања (означитељ смрти) и отварања (означитељ расцепа из смрти). Двоструко је, онда, и завејавање: зима завејава живот, односно, указује тиме на идеолошке процесе брисања, укидања, но, она сада завејава и смрт саму како би тиме отворила простор белине за искрсавање пукотине. Стога су ова два контекста, поетски (смрт као опсесија) и метеопоетски (зима као показатељ репресије) увек у спрези.

на ширем плану, од читавог наратива, од романа, твори једну текстуалну белину, простор иза пукотине која у седам циклуса покушава да се објави, а инсинуира се тиме што се инсистира на истости приликом циклизације текста/дискурса/бивања. Тиме се за потоњег приповедача твори задатак¹⁴ – да препозна пукотину у завејаности, да растире по снегу (брисању трага) који је опколио гробнице, да копа по опкољеној (у понављању) смрти, те на језику из смрти, иза *вавилонске йомейшње*, језику Хане Кшижевске, проговори причу која би била „истинита на начин о којем њен аутор сања” (Kiš 2022: 5). Вођени првом причом, те првим откривањем потребе аутора о проговарању на језику који не постоји, а који је једини језик једине истине, можемо отићи даље у наслућивању поводом (метео)поетике романа, те увидети да наговештај тог језика стоји иза снега и иза смрти, те крије и потенцијал истине иза опкољености логором¹⁵, односно иза заборава и из позиције жртве. Из овакве позиције да се наслутити још дубље скривени смисаони капацитет финалних завејавања који, као што смо навестили, завејавају романескну целост: завејавање, реферативно опкољавање смрти зимом, је тоталитет смрти настао као последица тоталитарног идеолошког апарата, с обзиром на то да је смрт у спрези са зимом и логором. Тиме се на шавовима прича, које их повезују творећи циркулисање у истом, пукотина наслућује из инсистирања на репетицији тројединства увек истих знакова: зима-смрт-логор. Дакле, у контексту потребе за разбијањем свециркулисања, раскривање тог тројединства треба да означи да се могућност пуцања наслућује једино његовим урушавањем изнутра (из језика смрти, жртве). У тој се потреби за подривањем, опет у складу са Кишовим поетичким маниром, манифестује метафизичко присуство пукотине на крају, којим би се могао, а када би се физички

14 Колико је Кишов литерарни ангажман изронио из хуманистичких побуда може сведочити, између осталог, и творење поетичког темеља за нови правац у развоју српске књижевности (и књижевности уопште) и културе. Премда је *Гробница* продукт Кишовог приповедачког (у смислу памћења) и предвиђачког (у смислу очекивања) чина (уп. Riker 1993: 20), питање је колико се може уопште расправљати о снази тог потоњег развоја: „Права нелагода је што Кишову поетичку улогу до данас нико није преузео. Разлог зато није у Кишовим недостацима него у поетичкој слабости писаца који су после епохе коју је он обележио морали да крену у неком другом смеру. Почетак овог новог века, међутим, није обележен поетичким потирањем Кишове поезике, као што је то правило у историји књижевности, већ слабењем културне основе” (Jerkov 2015: 550).

15 Готово свака смрт озваничена у седам приповедних завршетака повезана је са пребивањем у логору: Микша умире у логору, Верскојлсов залеђени леш изложен је пред логорским улазом, Чељустников је осуђен на десет година у логору, Таубе је убијен након повратка из Норилског логора, Новски ће, непосредно пре смрти, на тајанствен начин нестати из Норилског логора, логоровање Нојманово почиње децембарским хапшењем. Једино у последњој од седам прича, на завршетку обнављања текстуалних циклуса, не налазимо званичан податак о логоровању средишње личности. Зашто? Треба озети у обзир да се након ове не наративизује следећа појединачна судбина која би значила об/по-нављање претходне. Као да се „нестанком логора”, бар у приповедном свету, отвара могућност творења новог, не-задатог/понављајућег бивања које би озваничило онтолошки излазак из тоталитета и идеолошки искорак из тоталитаризма.

оприсутнила, означити крај метафизичког праприсуства зиме, то јест, прапочетка бивања у суморној смени годишњих доба, у тоталном и тоталитарном истом.

Дакле, а с обзиром на то да Киша препознајемо као аутора чији глас сав пулсира револуционарном нужношћу, зима смрти се открива у овом роману као његова поетичка нужност настала као знаковни чинилац борбе против историјске нужности¹⁶. Та историјска нужност подраумева не обнављање саме смрти (оно је по природи, а не по историји нужно), већ обнављање насилне смрти, усмрђивања хуманистичких вредности историјом, која је идеолошки апарат и, у роману, идео-парадигматски конституент поетике *Гробнице*. Зима, тако, на крају текста, означава и литерарни простор за читање историјског лудила, схизоидности која укида хуманитет, и потребу за његовим урушавањем. Зима је фундаментална слика управо због сталног, понављајућег означавања и озваничавања борбе за пукотинама у владајућем, следничком дискурсу. Она се, попут Новског, својим објављивањем на крајевима, рубовима текста, бори за наговештај пукотине собом¹⁷, с обзиром на то да њено оприсутњење неминовно значи и раскривање места где читалац, у тренуцима читања највиших домета насиља, једино може да препозна хуманистичке апеле аутора у његовој ахуманој прози (ахуманој зими смрти и логора) која је таква јер је одговор на ахуману епоху.

ИЗВОР

Киш 2022: Danilo Kiš, *Grobnica za Borisa Davidovića*, Beograd: Arhipelag.

16 Стога бива упадљиво и сазнање да се револуционарне тежње Новског, у борби против лица историјске нужности, Федјукина, покушавају да остваре у зиму „од 8. до 21. фебруара” (Киш 2022: 92).

17 Овде инсинуирамо поетички комплекс посредством корелација улога Новског, који се бори за пукотине у следничком, тоталитарном, дискурсу Федјукина, и зиме која треба да имплицира овде метафизичко присуство пукотине онако како је метафизичком објавом својом на почетку метатекстуалности *Гробнице* исходовала свешћу о вечном простирању тотализујућег кружења. И Новски и зима се у роману објављују као историјска, у смислу датости и, самим тиме, истинитости постојања, апорија. Новски је историјски одсутан (без лица и без гласа), а приповедање му враћа статус присуства. Зима је текстуално одсутна: њено присуство у метатекстуалности је метафизично, док њено присуство на крајевима бива истовремено укинато скопчањем са смрти. „Непостојање” Новског и „непостојање” зиме у корелацији је са још једном историјском апоријом, чинећи са њоме оно поменуто тројединство: непостојање гасних комора, односно, суровости смрти скопчане са бивањем у логору. Сви конституенти овог тријединства за своје брисање, непостојање, имају процес немогућности сведочења себе као упориште: сведочанство о Новском гради представник тоталитарне идеологије, Федјукин; зиму смрти нема ко да сведочи јер је у зиму смештена смрт сведока/жртве који се брише из историјског дискурса; иста је ситуација са смрћу у гасним коморама, односно, са насиљем тоталитарног апарата у логорима. Прича о зими је, стога, као и прича о гасним коморама и, напоследку, прича о Борису Давидовичу, продукт метасведочења приповедача из позиције његовог осећаја за брисање, тишину, те из позиције његове душе.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић 2004: Dragan Bošković, *Islednik, svedok, priča: istražni postupci u Pešcaniku i Grobnici za Borisa Davidovića Danila Kiša*, Beograd: Plato.
- Бошковић 2009: Драган Бошковић, *Игеолошки простори „Гробнице за Бориса Давидовића“ Данила Киша*, <<https://www.rastko.rs/rastko/delo/13440>>, 15. 8. 2025.
- Јерков 2015: Александар Јерков, Увек о Кишу, а сада још и о њиховом љубави У јесен године 7464. (по византијском рачунању времена), на крају нешто о Ничеу и орфизму, <https://www.maticasrpska.org.rs/letopis/letopis_496_5/06%20Jerkov.pdf>, 28. 8. 2025.
- Рикер 1993: Pol Riker, *Vreme i priča I*, Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Слотердијк 2013: Peter Sloterdijk, *Gnev i vreme*, Beograd: Fedon.
- Хајдегер 2007: Martin Heidegger, *Bitak i vreme*, Beograd: Službeni glasnik.

Jovana S. Anđelković Milošević IS THERE WINTER WITHIN AND BEYOND A TOMB FOR BORIS DAVIDOVICH

Summary

The analysis of *A Tomb for Boris Davidovich* within this research starts from the methodology of meteoropoetic reading, which pertains to the recognition of the role of meteorological, here winter, literary signs in the context of constructing the work's poetics. Considering that, in the development of modernist novel writing, especially in Andrić's works, the representation of winter has become a specific literary space for coding epistemological, ontological, and ideological signs of the epoch, we will observe how in this work by Kiš the status of the winter paradigm is maintained, but now, in line with epochal shifts, it semantically and symbolically expands, as a way to indicate those shifts. Therefore, the research will aim to show the revelation of winter in moments of its presence in absence (in the domain of meta-textuality and the beginning of the text) and abolition in presence (in the domain of textuality, more precisely, at the edges of the text). There, in the meteoropoetics of the novel, the poetics of Kiš's discourse will be recognized. Through the insight that winter, when it is published in the text, is always recognized as a factor of a specific trinity of winter-death-camp.

Keywords: meteoropoetics, winter, snowfall, *A Tomb for Boris Davidovich*, totalitarianism, camp, death.

Примљен: 1. септембар 2025. године
Прихваћен: 10. децембар 2025. године